

Diagnostiek bij toeleiding en begeleiding in speciaal basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs

Deze kwaliteitskaart gaat in op **handelingsgerichte diagnostiek**. **Handelingsgerichte diagnostiek geeft richting aan de aanpak van de leerling. Deze kaart geeft inzicht in de fasen in een diagnostisch proces en laat zien hoe diagnostiek verloopt op verschillende momenten in de schoolloopbaan.**

Handelingsgerichte diagnostiek

Diagnostiek is het gericht verzamelen en analyseren van informatie met als doel het kiezen van een passende aanpak of interventie. Het geeft leerlingen, leraren en ouders waardevolle informatie over de huidige situatie en antwoord op de vraag waar ze naartoe zouden willen of moeten en wat nodig is om daar te komen. Met handelingsgerichte diagnostiek (hgd) komen betrokkenen op een efficiënte en inzichtelijke wijze tot kwalitatief sterke en bruikbare suggesties voor de aanpak van de leerling. Het diagnostisch proces kent een structuur: van overzicht en inzicht naar uitzicht en een terugblik. Hgd geeft antwoord op vragen als: wat gaat goed en wat kan beter (overzicht), hoe kunnen we de situatie begrijpen (inzicht), welke aanpak heeft de grootste kans van slagen (uitzicht) en was de aanpak effectief (terugblik)? Maar hgd biedt geen kant-en-klare oplossingen.

Ieder diagnostisch proces is immers afgestemd op de unieke situatie van deze leerling, in deze groep, bij deze leraar, op deze school en van deze ouders. Het gaat altijd om maatwerk: kort en beknopt als het kan, uitgebreid als het noodzakelijk is.

Diagnostische vragen

Hoe uiteenlopend de vragen van leerlingen, leraren, mentoren en ouders ook zijn, ze zijn onder te brengen in vijf typen.

1. Onderkende vragen: wat is er aan de hand? Wat gaat goed en wat moeizaam?
2. Verklarende vragen: waar komen de problemen vandaan? Hoe hangen factoren van leerling, onderwijs en opvoeding samen?
3. Veranderingsgerichte vragen (tijdens een diagnostisch proces): wat is het effect van een aanpak? Is deze aanpak aan te bevelen?
4. Adviesgerichte vragen: welke doelen streven we na en wat hebben de leerling, leraar en ouders nodig om deze te behalen? Welk advies is zowel wenselijk als haalbaar?
5. Evaluerende vragen (gedurende en na de uitvoering van een advies): zitten we op koers? Zijn de doelen behaald?

Het type vraag bepaalt het type antwoord: een onderkenning, verklaring, aanbeveling, advies of evaluatie. Meestal gaat het om een combinatie.

Wanneer is diagnostiek nodig?

Diagnostiek is nodig als het niet lukt om ambitieuze realistische doelen voor de leerling, het onderwijs en/of het onderwijsondersteunend gedrag van ouders te formuleren. Het is ook nodig wanneer de behoeften van de leerling, leraar en/of ouders niet duidelijk zijn. In beide gevallen wordt gericht informatie verzameld, zodat de doelen en behoeften wél te formuleren zijn. Een complexe situatie kan verklarende diagnostiek vergen. We moeten dan eerst begrijpen wat er aan de hand is (inzicht), voordat we aan de slag kunnen (uitzicht). De als-dan-redenering biedt hierbij houvast: we moeten dit weten, want als we weten dat ..., dan betekent dit voor de aanpak dat Het motto is dus: geen onderzoek tenzij het bijdraagt aan de advisering.

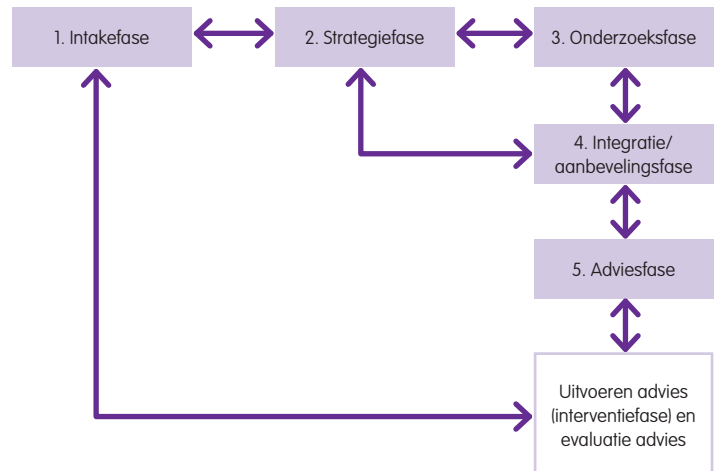
Uitgangspunten

Handelingsgericht diagnostiek kent zeven uitgangspunten die aansluiten bij handelingsgericht werken (hgw) op school en handelingsgericht arrangeren (hga) in het samenwerkingsverband.

1. Diagnostiek is doelgericht: wat willen we bereiken met diagnostiek? Welke vragen willen we beantwoorden? Welke beslissing moeten we nemen?
2. Diagnostiek brengt de wisselwerking en afstemming in de onderwijsleer- en opvoedingssituatie in kaart. Welke gunstige interactiepatronen zijn uit te bouwen? Welke ongunstige interacties moeten we zien om te buigen?
3. De onderwijs- en opvoedingsbehoeften van de leerling staan centraal: wat heeft hij nodig om zich optimaal te ontwikkelen?
4. Leraren en ouders doen ertoe, evenals hun ondersteuningsbehoeften. Wat heeft de leraar nodig om deze leerling passend onderwijs te bieden? En wat hebben de ouders nodig om het onderwijs te ondersteunen?
5. Het positieve van de leerling, leraar, groep, school en ouders is van groot belang. Waar liggen hun talenten en welke kansen zijn te benutten?
6. Diagnosten werken samen met leerlingen, ouders, leraren, mentoren en andere onderwijsprofessionals, zoals een intern begeleider (ib), zorgcoördinator (zc), teamleider, reken-, taal- of gedragsspecialist. Ze respecteren daarbij hun beroepsethiek, evenals de rechten en het belang van de leerling.
7. De werkwijze is systematisch, planmatig en transparant.

Fasen in een diagnostisch proces

Diagnostiek kan zowel monodisciplinair worden verricht (bijvoorbeeld door een (school)psycholoog, orthopedagoog of gedragswetenschapper) als multidisciplinair, vanuit een Commissie van Begeleiding (CvB) of ondersteuningsteam (OT). Handelingsgerichte diagnostiek kent vijf fasen die het diagnostisch proces van aanmelding tot en met advisering structureren. Afhankelijk van de vragen en de complexiteit van de situatie, worden de fasen (versneld) doorlopen. In een verkort traject wordt de onderzoeksfase overgeslagen.

1. Intakefase: starten van het diagnostisch proces en de samenwerking.

- Welke informatie is al beschikbaar? Hoe benutten we deze?
- Wie zijn de samenwerkingspartners: leerling, leraar/mentor en ouders?
- Wat is volgens hen de reden van aanmelding? Wat willen ze weten en waarom?
- Wat zijn hun zorgen en hun positieve belevingen?
- Welke verklaringen, doelen en oplossingen hebben zijzelf?
- Welke activiteiten zijn al ondernomen en wat waren de effecten daarvan?
- Overleg en afstemming: wie heeft welke vragen? Hoe gaan we samenwerken?
- Werkafspraken: wie doet wat, waarom, hoe en wanneer?

2. Strategiefase: wat is nodig om de vragen te beantwoorden?

- Wat weten we al? Cluster de relevante en geobjectiverde belemmerende en bevorderende kenmerken van de leerling, onderwijsleer- en opvoedingssituatie.
- Moeten we nog meer weten om de vragen te beantwoorden?
Zo nee, ga door naar fase 4.
Zo ja, ga naar de onderzoeksfase: wat moeten we nog weten en waarom? De diagnost formuleert hypothesen, bij voorkeur gebaseerd op wetenschappelijke kennis, en zet deze om in onderzoeksvragen.

3. Onderzoeksfase: de diagnost verzamelt samen met betrokkenen gegevens waarmee de onderzoeksvragen zijn te beantwoorden.

- Formuleer per onderzoeksvraag een beknopt antwoord, onderbouwd met gegevens die zijn verzameld met betrouwbare en valide instrumenten, gerichte observaties en interviews.
- Maak een samenvatting van de relevante risico- en beschermende factoren van de leerling, onderwijsleer- en opvoedingssituatie.

4. Integratie- en aanbevelingsfase: van integratief beeld naar aanbevelingen.

- Integratief beeld: welke factoren van de leerling, onderwijsleer- en opvoedingssituatie zijn (on)gunstig? Hoe beïnvloeden deze elkaar (samenhang)?
- Gezien het beeld: wat streven we na? De doelen worden in het ontwikkelingsperspectief (opp) opgenomen: langetermijnperspectief (uitstroom) en kortetermijndoelen voor leren en gedrag.
- Wat heeft deze leerling nodig om de kortetermijndoelen te behalen? De leerling levert een wezenlijke bijdrage aan deze onderwijs- en opvoedbehoefte.
- Wat hebben de leraren en ouders nodig om hun leerling c.q. kind te bieden wat hij of zij nodig heeft voor schoolsucces? Zij geven zelf aan wat hun ondersteuningsbehoefte zijn.
- Welke aanbevelingen doet de diagnost? Hij of zij neemt aspecten van effectief onderwijs, adequate pedagogisch-didactische aanpakken en onderwijsondersteunend gedrag op in de aanbevelingen.

5. Adviesfase: bespreken integratief beeld, keuzes maken en diagnostisch proces afronden.

- Bespreek de antwoorden op de diagnostische vragen en het integratief beeld. Zijn de leerling, school en ouders het ermee eens? Heeft het betekenis voor hen?
- Overleg over de doelen en behoeften: wat kunnen en wat willen de leerling, leraar/mentor en ouders veranderen en hoe? Welke hulpzinnen zijn van toepassing?
- Ouders, leraar/mentor en leerling kiezen één of meer aanbevelingen: het advies.
- Maak afspraken over het vervolg: wie doet wat, wanneer, hoe en waartoe?
- Evalueer. Zijn de vragen beantwoord? Was de samenwerking gedurende het diagnostische proces prettig?

Hulpzinnen

Met hulpzinnen is de gewenste ondersteuning te concretiseren. Bespreek samen waar en hoe deze extra ondersteuning haalbaar is te maken: in de groep, in een subgroepje en/of via een individuele aanpak? Niet alle hulpzinnen zijn altijd van toepassing.

Hulpzinnen onderwijs/opvoedbehoefte van de leerling

Stel samen eerst kortetermijndoelen vast: wat zien en horen we als deze leerling dit doel behaald heeft? Formuleer de doelen in SMARTI-terminen: Specifiek, Meetbaar, Acceptabel/Ambitieuw, Realistisch, Tijdsgebonden, Inspirerend. Kies met de leerling, leraar en ouders één of meer hulpzinnen uit en vul deze aan. Om het doel te behalen, heeft deze leerling nodig:

- een instructie die ...
- opdrachten of taken die ...
- leeromgeving, activiteiten of materialen die ...

- feedback die ...
- andere leerlingen die...
- een leraar die ...
- ouders die ...
- en/of een begeleider die ...

Dan is er de vraag: zijn er nog meer leerlingen die deze extra ondersteuning nodig hebben? Kunnen we hen misschien samenvoegen, zodat ook zij hiervan profiteren? Want wat goed is voor de leerling met dyslexie of dyscalculie is ook goed voor de andere leerlingen met lees- of rekenproblemen. En wat goed is voor de leerling met ADHD of opstandig gedrag, is goed voor alle drukke of dwarse leerlingen. Door deze leerlingen te clusteren, wordt het gewenste aanbod makkelijker te realiseren. En de leerling raakt niet sociaal geïsoleerd en kan van en met andere leerlingen leren.

Hulpzinnen ondersteuningsbehoefte van de leraar en/of ouders

Vertrek vanuit de behoeften van de leerling en bespreek in hoeverre het de leraar en/of ouders al lukt om deze aanpak te bieden. Hebben zij hierbij nog extra ondersteuning nodig? Zo ja, formuleer dan eerst een doel, kies daarna één of meer hulpzinnen uit en vul deze samen aan.

Deze leraar/ouder heeft behoefte aan:

- kennis over/inzicht in ...
- vaardigheden om ...
- materialen waarmee ...
- feedback op ...
- een collega, leraar, ouder, partner of begeleider die ...

Wees optimistisch maar ook realistisch: zet hoog in en redeneer van wenselijk naar haalbaar. Kies enkele hulpzinnen, concretiseer deze en bespreek hoe ze zijn te realiseren.

Diagnostiek gedurende de schoolloopbaan in s(b)o en v(s)o

Bij de toelating

Elk samenwerkingsverband passend onderwijs heeft afspraken over de toeleiding naar s(b)o en v(s)o en de informatie die vereist is voor een toelaatbaarheidsverklaring. Leerlingen komen dus meestal de speciale onderwijssetting in met informatie uit het voortraject, waaronder het schoolverloop. Analyseer deze informatie doelgericht. Wat is relevant voor het ontwikkelingsperspectief: de doelen die we nastreven en de aanpak die deze leerling bij ons op school nodig heeft? Clusters uit de strategiefase bieden een kader waarmee de beschikbare informatie (in trefwoorden) beknopt is samen te vatten.

Diagnostiek bij toeleiding en begeleiding in speciaal basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs

Recente en relevante kenmerken	Factoren die het onderwijs bevorderen	Factoren die het onderwijs belemmeren
Leerling-kenmerken : - Leervoorwaarden en schoolse vaardigheden - Werkhouding - Cognitief functioneren - Sociaal-emotioneel functioneren - Lichamelijk functioneren		
Opvoedingssituatie: onderwijs-ondersteunend gedrag van ouders, kenmerken van opvoeding en gezin		
Implicaties voor ons onderwijs: 1. (Voorlopig) uitstroomperspectief: 2. Korte termijn doelen voor leren, werkhouding en/of gedrag: 3. Onderwijs- en/of opvoedbehoeften van de leerling (benut de hulpzinnen): 4. Gewenst onderwijsaanbod: 5. Ondersteuningsbehoeften van de leraar en/of ouders (benut de hulpzinnen):		
Als bovenstaande nog niet is te formuleren: welke aanvullende informatie is hiervoor nodig? Wie verzamelt deze? Is diagnostiek vereist? Zo ja, wat zijn de vragen?		
Afspraken (zoals wie de samenvatting bespreekt met de leerling en ouders en wanneer):		

Tabel 1: Leerlingkenmerken en implicaties

Tijdens de schoolloopbaan

Iedere school heeft een onderwijs- en ondersteuningsroute met verschillende besprekingen. Meer informatie hierover is te vinden in de kwaliteitskaart 'Groepsplan in relatie tot ontwikkelingsperspectief'. De ontwikkeling van leerlingen wordt minimaal twee keer per schooljaar gemonitord (zitten we op koers in de richting van het uitstroomperspectief?) en geëvalueerd (zijn de geplande tussendoelen behaald?). Dit gebeurt in verschillende besprekingen.

- Groepsbespreking. In een groepsbespreking bespreken de leraar/mentor, intern begeleider en zorgcoördinator de groep als geheel. Zij analyseren de opbrengsten en koppelen deze aan de ontwikkelingsperspectieven. Soms verloopt de ontwikkeling anders dan gepland. De leerresultaten zijn aanmerkelijk lager, er zijn problemen met welbevinden, werkhouding of gedrag, de leraar ondervindt moeilijkheden in het lesgeven aan de leerling of het onderwijs-ondersteunend gedrag van de ouders is voor verbetering vatbaar. Als niet duidelijk is welke ondersteuning nodig is, dan gaat de leerling naar de leerlingbespreking.
- Leerlingbespreking. In een leerlingbespreking analyseren de leraar/mentor, ib en/of zc en bij voorkeur ook de ouders en de oudere leerling, de situatie. Samen formuleren ze doelen, behoeften en onderwijsaanbod. Soms begrijpen betrokkenen echter niet waarom de situatie problematisch is en weten zij niet hoe deze is te verbeteren. Dan is verklarende en adviserende diagnostiek nodig: wat is er precies aan de hand? Wat betekent dit voor de aanpak?

Diagnostiek in de Commissie van Begeleiding of het ondersteuningsteam

Deskundigen, zoals een (school)psycholoog of orthopedagoog, schoolmaatschappelijk werker, jeugdarts of gedragswetenschapper uit de jeugdhulp, denken mee met de school, de ouders en de leerling. Zij verrichten – als dat nodig is – handelingsgerichte diagnostiek. Bij leerlingen jonger dan 12 jaar moeten ouders toestemming geven voor diagnostiek, bij leerlingen tussen 12 en 16 jaar moeten ouders én leerling dit doen en vanaf 16 jaar moet de leerling dit doen. De handelingsgerichte diagnostiek omvat vragen als: wat zijn realistische verwachtingen gezien de cognitieve en sociaal-emotionele mogelijkheden en beperkingen van deze leerling? Waarom zijn de leerdoelen nog niet behaald? Hoe zijn de gedragsproblemen te verklaren en effectief aan te pakken? Wat is nodig voor schoolsucces? In hoeverre is de pedagogisch-didactische aanpak van deze leraar afgestemd op de onderwijsbehoeften van deze leerling? Lukt het ouders om het onderwijs te ondersteunen? Hoe kunnen we de afstemming tussen de aanpak op school en thuis verbeteren? Bij het beantwoorden van dergelijke diagnostische vragen biedt hgd houvast. In het eerste overleg gaat het vooral om thema's uit de intake- en strategiefase. Als het nodig is, vindt de onderzoeksfase plaats. In het daarop volgende overleg sturen vragen uit de integratie/aanbevelings- en adviesfase het overleg.

Terugplaatsing

Sommige leerlingen ontwikkelen zich zodanig goed dat de vraag rijst of terugplaatsing naar het regulier onderwijs - of een lichtere vorm van speciaal onderwijs - een optie is. Zou de leerling ook daar zijn uitstroomperspectief kunnen behalen? Om die vraag te beantwoorden, kan diagnostiek nodig zijn. De diagnost analyseert dan samen met de leerling, leraar en/of mentor, intern begeleider en /of zorgcoördinator en ouders de situatie (overzicht) en brengt de onderwijsbehoeften in kaart (uitzicht). Dit gewenste onderwijsaanbod wordt vervolgens besproken met de scholen die men op het oog heeft: willen en kunnen zij dit aanbod bieden? Zo ja, hebben ze daarbij extra ondersteuning vanuit het s(b)lo, vso of swv nodig?

Overgang naar het voortgezet (speciaal) onderwijs

Ontwikkelt een leerling zich zoals gepland in zijn ontwikkelingsperspectief, dan verloopt de overgang naar het v(s)lo doorgaans soepel. De leerling komt op de plek die past bij zijn mogelijkheden, talenten en toekomstwensen. Ook ouders zijn goed voorbereid en kijken uit naar de overstap. Soms is het echter lastig om een passende school, vervolgopleiding, arbeid of dagbesteding te vinden. Ook dan kan diagnostiek nodig zijn om uit te zoeken welk advies het meest geschikt is en in het belang van (de toekomst van) de leerling.

Tips voor diagnosten

1. Hoe simpeler de vraag, hoe minder diagnostiek. Hoe complexer de situatie, hoe meer vragen en hoe belangrijker de beslissing, hoe meer diagnostiek nodig is.
2. Verzamel alleen die informatie die strikt noodzakelijk is om de vraag te beantwoorden of de beslissing te nemen. Werk zo efficiënt mogelijk, want ook leerlingen, leraren, mentoren en ouders hebben - net als diagnosten - beperkte tijd.
3. Bespreek de onderzoeksvragen in een vroeg stadium met de leerling, leraar en/of mentor en ouders. Soms kunnen zij al een antwoord geven en is verder onderzoek niet nodig.
4. Benut de eigen verklaringen en oplossingen van betrokkenen. Ook dat kan heel wat onderzoek schelen.
5. Aanvaard dat je niet alles weet. Je hoeft geen volledig en gedetailleerd beeld te hebben alvorens te kunnen adviseren. Dat is onmogelijk en niet nodig. Als je maar genoeg weet om een volgende stap te zetten: wat gaan we doen? Tijdens de uitvoering van het advies ontstaat meer inzicht in de situatie en krijg je feedback op je inschatting daarvan. Zo verrijken diagnostiek en interventie elkaar in een doelgerichte cyclus.

6. Pas op voor tunnelvisie. Heb je een vermoeden (hypothese) of voorkeursadvies, zoek dan niet alleen naar ondersteuning daarvan, maar ook naar informatie die je vermoeden of voorkeur tegenspreekt. Zoek als het ware naar je ongelijk en denk 'out of the box'. Zo voorkom je schijnzekerheid en ontdek je andere opties die wellicht beter passen bij de situatie en effectiever zijn.
7. Zoek, zie, hoor, benoem, beschrijf en benut de positieve aspecten van de leerling, het onderwijs en de opvoeding. Benoem de impact van adequaat gedrag van de leerling, leraar en ouders: hoe draagt dit bij aan schoolsucces? Zodoende zijn ambitieuze doelen te behalen en werk je plezierig en effectief met elkaar samen.
8. Vraag gedurende het diagnostische traject de leerling, leraar en/of mentor en ouders gericht om feedback: Wat verliep goed en wat was zinvol? Wat zou je een volgende keer beter kunnen doen en hoe? Beschouw hun reacties als waardevolle feedback die helpt om je diagnostisch handelen te verbeteren.

Meer weten?

- Pameijer, N. (2015). Kwaliteitskaart Relatie leerkracht – leerling – ouders. Den Haag, School aan Zet.
- Pameijer, N. en Beukering, T. van (2015). Handelingsgerichte Diagnostiek in het Onderwijs. Den Haag, Acco.
- Clijnen, A. en Leenders, Y. (2015). Kwaliteitskaart Groepsplan in relatie tot ontwikkelingsperspectief. Den Haag, School aan Zet.

Gebruikte afkortingen

- ADHD – Attention Deficit/Hyperactivity Disorder
 CvB - Commissie van Begeleiding
 Hga – handelingsgericht arrangeren
 Hgd - handelingsgerichte diagnostiek
 Hgw – handelingsgericht werken
 Ib – intern begeleider
 Opp- ontwikkelingsperspectief
 Ot - ondersteuningsteam
 S(b)lo – speciaal (basis)onderwijs
 SMARTI: Specifiek, Meetbaar, Acceptabel/Ambitieuw, Realistisch, Tijdsgebonden, Inspirerend
 Swv – samenwerkingsverband passend onderwijs
 V(s)lo – voortgezet (speciaal) onderwijs
 Zc – zorgcoördinator

